Міністерство культури України
Національна бібліотека України для дітей

«Поки сонце з неба сяє, тебе не забудуть!»

Методичні поради до 250-річчя від дня народження І.П. Котляревського

Київ — 2019

Міністерство культури України
Національна бібліотека України для дітей

«ПОКИ СОНЦЕ З НЕБА СЯЄ, ТЕБЕ НЕ ЗАБУДУТЬ!»

Методичні поради
до 250-річчя від дня народження І.П. Котляревського

Київ – 2019

УДК 027.625:021.4:82
П 48

Відповідальна за випуск А.І. Гордієнко.
Матеріал підготувала Ю.В. Осадча.
Літературний редактор В.Я. Полисаєва.

«Поки сонце з неба сяє, Тебе не забудуть!» : метод. поради до 250-річчя від дня народж. І. П. Котляревського / Нац. б-ка України для дітей ; авт.-уклад. Ю. В. Осадча. — Київ, 2019. — 28 с. — (Великі Українці).

Видання включає матеріал про життєвий і творчий шлях Івана Петровича Котляревського, а також розробки заходів, за допомогою яких працівники дитячих бібліотек та педагоги зможуть познайомити дітей з постаттю класика української літератури.

© Національна бібліотека України для дітей

«Все сумує — тільки слава
Сонцем засіяла,
Не вмре кобзар, бо навіки
Його привітала».
«На вічну пам'ять Котляревському»
Т. Шевченко

У 2019 році минає 250 років від дня народження першого класика української літератури — Івана Петровича Котляревського (1769-1838). Тарас Шевченко не помилився, пророкуючи поетові вічну пам'ять та безсмертну славу. Не знайти зараз українця, який не переповів би сюжет «Наталки Полтавки», або не процитував: «Еней був парубок моторний і хлопець хоч куди козак...». Адже над його творами час не має влади: вони і досі змушують людей сміятися і сумувати, несуть їм радість, красу, віру в добро, збагачують любов'ю до України, до її людей, мови і слова.

Нащадок козацького роду, автор «Енеїди» об'єднав у своєму житті дві історичні епохи – кінець XVIII та перші десятиліття XIX століть: свіжі спогади про Гетьманську Україну, часи епохи Просвітництва, війни з Наполеоном, повстання декабристів, — усе це так чи інакше відбивалося і в його долі та творчості. Народився І.П. Котляревський 9 вересня 1769 р. у Полтаві. Навчався в духовній семінарії. Не бажаючи приймати духовного сану, він покинув навчання на останньому курсі, за рік до її закінчення. Деякий час працював у штаті Новоросійської губернської канцелярії, згодом — домашнім вчителем у поміщицьких маєтках на Полтавщині, вивчаючи фольклор, життя і побут селян. Тоді ж розпочалася і його 26-річна робота над «Енеїдою».

У 1796 році Котляревський вступив на військову службу, брав участь у російсько-турецькій війні (1806 р.). Військова кар'єра складалася досить успішно, але у 1810 р. поет вийшов у відставку і повернувся до Полтави, продовжуючи педагогічний шлях. Майже до кінця життя він працював наглядачем Будинку для виховання дітей бідних дворян, відзначаючись на цій посаді гуманним, по-батьківськи теплим та турботливим ставленням до вихованців. 1818 р. Іван Котляревський став директором Полтавського театру. У цей період були написані і поставлені на сцені «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник», а виконавець головних ролей, великий український та російський актор Михайло Щепкін, за активної участі директора був звільнений з кріпацтва. Полтавчани знали Котляревсього як члена масонської ложі «Любов до ближнього», але довгий час невідомою для стороннього ока лишалася його діяльність

у «Товаристві малоросійському»; після повстання декабристів лише таємна покровителька врятувала автора «Енеїди» від сибірської неволі. У 1821 р. Котляревський – почесний член петербурзького Товариства любителів російської словесності, був скарбником і книгозберігачем Полтавського відділення Російського біблійного товариства. В останні роки життя працював попечителем богоугодних закладів Полтави. Помер Іван Петрович 10 листопада 1838 року.

250-річчя Івана Котляревського у бібліотеці для дітей — це розповідь про письменника та епоху, коли він жив і творив, це не лише популяризація його творчості, а й спроба її нового прочитання, це намагання наблизити класика до сучасності, зробити його близьким і зрозумілим. На книжковій виставці для читачів-учнів 8-9 класів.[1] «Так Котляревський у щасливий час Вкраїнським словом розпочав співати» (додаток 1; інші назви «Будеш, батьку, панувати, доки живуть люди», «Серед класиків — Перший», «Той, хто служив Україні») варто представити не лише різні видання його творів, але й книги та статті про життя і творчість, що дозволить глибше розкрити зв'язок творчості поета із його епохою. Біля виставки можна провести інформаційні хвилинки на тему: «Енеїда — від Вергілія до Котляревського», «Наталка Полтавка на сценах світу», «Іван Котляревський і Михайло Щепкін», «Іван Котляревський на військовій службі». Такі міні-заходи допоможуть учасникам гри «Перший класик української літератури» (додаток 2).

Поема, вірш, переклад російською мовою однієї із поезій Сафо, дві п'єси — відверто кажучи, небагату спадщину залишив нам Іван Котляревський. Малу за розміром, але не за значенням! Щонайперше в історію нової української літератури він увійшов як автор бурлескно-травестійної поеми «Енеїда». Три перші частини без відома автора вийшли друком у 1798 році, четверта — 1809 року, п'ята – 1822; повністю твір завершено у 1826 році, а видано –1842 року після смерті письменника. Саме «Енеїді» Івана Котляревського, на відміну від інших переспівів у світовій літературі на поему Вергілія, випала безсмертна слава та незрадлива читацька любов. Вже більше ніж два сторіччя читачі щиро сміються над пригодами Енея – троянця в козацьких шароварах і жупані, «парубка моторного», який змушений був покинути сплюндрований ворогами рідний край і шукати нову вітчизну. В підтексті поеми зашифровано цілий пласт нашої історії. «Було в поемі Котляревського щось іще, окрім веселих походеньок і грандіозних бенкетів із дивовижними стравами й міцними напоями. Насправді, йшлося про пошук і відродження

[1] Для цієї ж вікової категорії адресуються інші заходи.

втраченої батьківщини. Адже Енеєві троянці-козаки, бурлаки й пройдисвіти, уміють не лише втішатися життєвими благами, але й звитяжно обстоювати при потребі свій край. Вони знають, що там, де жива «любов к отчизні», — там сила вража не устоїть, там грудь міцніша од меча»[2].

Чи не найголовніша ознака поеми Івана Котляревського — це її мова, жива розмовна українська мова, соковита і барвиста. Коли українська література після Котляревського вже відраховує третю сотню років, важко зараз уявити, яку революцію здійснив він у царині красного письменства! «Він перший почав писати мовою, якою говорило населення цілого краю, але якою не писали. Він зробив м'яку, виразну, сильну, багату мову літературною, і українська мова, яку вважали лише місцевим наріччям, з його легкої руки зазвучала так голосно, що звуки її рознеслись по всій Росії. На ній потім співав пісні і Шевченко» (В. Короленко)[3].

«Енеїду» Івана Котляревського не без підстав вважають енциклопедією життя українського народу кінця XVIII ст. Звернемо увагу на ті особливості національної кухні, про які так щедро і соковито розповідає автор, для цього пропонуємо відео-презентацію «Чим харчувалися Енеєві троянці, або Українська кухня в поемі І. Котляревського «Енеїда» (додаток 3). Матеріал можна використати для проведення однойменного конкурсу, учасники якого будуть презентувати ту чи іншу страву.

Із легкої руки Івана Котляревського живе українське слово пролунало не лише із книжкових сторінок, але й зі сцени. 2019 рік став для Котляревського-драматурга ювілейним: 200 років тому у Полтавському театрі вперше були поставлені його славнозвісні «Наталка-Полтавка» і «Москаль-чарівник», а 1819 вважається роком народження українського професійного театру. Полемізуючи із карикатурним зображенням українців у п'єсі О. Шаховського «Казак-стихотворец», Котляревський вперше правдиво відтворив життя та побут українського селянства. «В чім же сила п'єси, в чім її чаруюча душу краса? В простоті, в правді і найголовніше — в любові автора до свого народу, в любові, котра із серця Івана Петровича Котляревського перейшла на його твір!» (І. Карпенко-Карий)[4]. Так, якщо ключове слово до розуміння «Енеїди» — це сміх, то до другого знаменитого твору Котляревського «Наталки Полтавки» — це любов: незламна і вірна — Наталки, благородна до самозречення — Петра, кумедно-себелюбива, але по-своєму щира —

---

[2] **Агеєва Віра.** «Енеїда» Котляревського — туга за втраченою батьківщиною // NEWS Україна. — 2018. — 21 берез. — Режим доступу: https://www.bbc.com/ukrainian/blogs-43470917 (дата звернення: 17.04.2018).

[3] **Плющ П.** Історія української літературної мови. — Київ: Вища школа, 1971. — С. 272.

[4] **Там же.** — С. 52.

возного, згорьована материнська — Терпилихи, дружньо-братерська — Миколина... Навіть негативні за сюжетом п'єси герої не викликають у глядача або читача різкого неприйняття: він щиро пробачить виборному Макогоненку усі вади за його веселу, жартівливу і товариську натуру та поспівчуває здатному на благородний вчинок возному Тетерваковському. Новими барвами заграв під його пером і анекдотичний сюжет, покладений в основу п'єси «Москаль-чарівник»: жінка-зрадниця та її недоумкуватий чоловік перетворилися на веселу і дотепну Тетяну та незлобливого Чупруна — чесних щирих людей, не здатних до лицемірства і капостей. Уривки із фільмів за його п'єсами («Наталка Полтавка» була екранізована двічі) або інсценівки радимо використати під час літературного вечора «Видно шляхи полтавськії і славну Полтаву...» (додаток 4). Просвітитель і гуманіст, Іван Котляревський дивився, незважаючи ні на що, на цей світ усміхненими очима і творив «Енеїду», «Наталку Полтавку», «Москаля-чарівника» із великої любові до України. Світло цього почуття не згасло через два з половиною століття... І нам залишається повторити за Шевченком: «Будеш, батьку, панувати, доки живуть люди», — і пити живу воду творчості славного полтавчанина.

Додаток 1

«ТАК КОТЛЯРЕВСЬКИЙ У ЩАСЛИВИЙ ЧАС ВКРАЇНСЬКИМ СЛОВОМ РОЗПОЧАВ СПІВАТИ...»

Схема книжкової виставки

«... І спів той виглядав на жарт не раз.
Та був у нім завдаток сил багатий,
І огник, ним засвічений, не згас,
А розгорівсь, щоб всіх нас огрівати».
І. Франко [5]

І. Життя у контексті історії

«Здобув три вінці: на полі битви...
на шляху мирного громадянського життя...
на ниві літератури...»
С. Стеблів-Камінський[6]

Андрущенко Ю. Іван Котляревський : цікаві факти життя / Ю. Андрущенко // Дніпро. — 2012. — № 6. — С. 137.

Будеш, батьку, панувати, поки живуть люди : 245 років від дня народження Івана Котляревського // Шк. б-ка. — 2014. — № 8. — С. 21-36.

Левін Б. Видно шляхи полтавськії... : Роман / Б. Левін. — Київ : Дніпро, 1984. — 677 с.

Нахлік Є. Творчість Івана Котляревського : замовчувані інтерпретації. Дискусійні проблеми. Спроба нового прочитання (з погляду літ. напрямів і течій) : до 225-річчя від дня народж. письменника / Є. Нахлік. — Львів : Олір, 1994. — 68 с.

Чугуй О. Степовий орел : п'єса-дилогія : Крізь буревії ; Підкорення вершини : першому класикові нової укр. л-ри І. П. Котляревському присвяч. / О. Чугуй. — Харків : Просвіта, 2011. — 76 с.

---

[5] **Близнець В.** Франко І. Котляревський // Енциклопедія життя і творчості Івана Франка. — Режим доступу: https://www.i-franko.name/uk/Verses/ZVershynINyzyn/VolniSonety/Kotljarevskyj.html (дата звернення: 4.02.2019). — Заголовок з екрану.
[6] **Панасенко Т.** Іван Котляревський. — Харків, 2012. — 4-а с. обкл.

II. «Еней був парубок моторний»

«З появою «Енеїди»
забуте і закинене
під сільську покрівлю слово,
наче фенікс з попелу,
воскресло знову».
М. Коцюбинський[7]

Браун Я. Шлях від троянців до козаків : [роздуми щодо нового видання поеми І. Котляревського «Енеїда»] / Я. Браун // Укр. літ. газета. — 2018. — 1 черв. — С. 3. — Рец. на кн.: Котляревський І. Енеїда / І. Котляревський ; худож. оформ. О. Тернавської. — Київ : Корбуш, 2017. — 440 с.

Котляревський І. Виргилиева Энеида, на малороссийский язык переложенная И. Котляревским. [Ч. 1-5] / І. Котляревський. — Факс. вид. — Київ : Дніпро, 1979. — 348 с. + дод. : Шабліовський Є. С., Деркач Б. А. Перлина української літератури : передм. до факс. вид. «Енеїди» 1842 р. — Київ : Дніпро, 1980. — 19 с. — Вих. дані ориг. : Харків : В Университетской типографии, 1842.

Котляревський І. Енеїда : поема, п'єси / І. Котляревський ; худож.-іл. А. Базилевич ; худож.-оформ. І. Осіпов. — Харків : Фоліо, 2008. — 350 с. : іл. — (Українська класика).

Красовицький Є. «Еней Був Парубок Моторний» : історія ілюстрування одного з найяскравіших творів української літератури / Є. Красовицький // Маршрут № 1 (дод. до газети «День»). — 2015. — № 2. — С. 12-13.

Овчаренко Е. Візуальний погляд на «Енеїду» : Національний художній музей представив масштабний «Проект Енеїда», що став новим поглядом на феномен легендарної поеми Івана Котляревського / Е. Овчаренко // Слово Просвіти. — 2017. — 21-27 верес. — С. 7.

Шевчук В. Вершинний твір українського бароко : літ. дослідж. «Енеїди» І. Котляревського / В. Шевчук ; портр. В. Касіяна; мал. А. Базилевича. — Київ : Веселка, 2003. — 38 с. : іл. — (Урок літератури).

---

[7]**Висловлювання відомих людей про творчість Івана Котляревського** // Українська література. Електронна бібліотека. — Режим доступу: http://ukrclassic.com.ua/katalog/k/kotlyarevskij-ivan/3333-vislovlyuvannya-vidomikh-lyudej-pro-tvorchist-ivana-kotlyarevskogo (дата звернення 4.02.2019). — Заголовок з екрану.

III. Театр Івана Котляревського

«Наталка Полтавка» —
праматір українського народного театру».
І. Карпенко-Карий[8]

Котляревський І. Енеїда ; Наталка-Полтавка ; Москаль-чарівник / І. Котляревський ; передм. Р. Іванченко. — Перевид. перероб., допов. — Київ : Дніпро, 2015. — 244, [2] с. : іл., 1 портр.

Котляревський І. Наталка Полтавка / І. Котляревський ; упоряд., післямова П. Хропка. — Київ : Дніпро, 1983. — 93 с. : іл.

Неживий О. Художнє народження і нове сценічне прочитання «Наталки Полтавки» : літературна і сценічна історія драми Івана Котляревського «Наталка Полтавка» / О. Неживий // Культура і життя. — 2017. — 22 груд. — С. 14.

Філатова Л. «Наталка Полтавка» І. Котляревського: музично-просвітницький аспект впливу театрального мистецтва на формування національної свідомості народу / Л. Філатова // Укр. л-ра в загальноосвіт. шк. — 2012. — № 10. — С. 15-18. — Бібліогр.: с. 18.

[8]**Там же.**

Додаток 2

ПЕРШИЙ КЛАСИК УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Літературна гра

Мета. Популяризація творчості Івана Котляревського.

Обладнання. Таблиці із шифром і номерами запитань (для учасників). Таблиці з героями і цитатами «Енеїди» (для вболівальників).

Умови. У грі беруть участь дві команди. Учасники команди по черзі вибирають на таблиці питання, зазначене літерою, та його номер. (Наприклад: Б4 — 4-те питання із блоку «Бліц-біографія»). За вірну відповідь надається бал. Тим часом вболівальники кожної команди повинні розкласти таблицю «Енеїда» у відповідності: ім'я героя, його місце у творі та цитатна характеристика. За вірну відповідь команда отримує 3 бали від свого вболівальника (якщо він складе першим); 2 бали (якщо складе другим). Виграє команда із найбільшою кількістю балів.

О1	Б 4	О5	Б6	О6	Б2
Е1	О2	Е3	Е4	М3	О4
М 1	Е2	Б1	М2	Е5	Е6
Б 5	О8	О7	О3	Б3	М4

Бліц-біографія – «Так» або «Ні»? (шифр «Б»)

1. Іван Котляревський народився в Полтаві, але жив у Санкт-Петербурзі. ***(Ні)***
2. Він не закінчив семінарію, бо не хотів приймати духовного сану. ***(Так)***
3. Професії Івана Котляревського — канцелярист, домашній вчитель, військовий, наглядач Будинку для дітей бідних дворян, директор Полтавського театру. ***(Так)***
4. Він брав безпосередню участь у боях із Наполеоном. ***(Ні)***
5. «Енеїда» Івана Котляревського вперше була надрукована без відома автора. ***(Так)***
6. Пам'ятник Івану Котляревському у Полтаві було встановлено через декілька років після його смерті. ***(Ні)***

Музичний конкурс (шифр «М»)

Віють вітри… https://www.youtube.com/watch?v=Qq6wdQFtCrM
(Наталка)
Сонце низенько… https://www.youtube.com/watch?v=n227J57RBW4
(Петро)
Всякому городу нрав і права… https://www.youtube.com/watch?v=WizpLd64Kdc
(Возний)
Гомін, гомін по діброві https://www.youtube.com/atch?v=1OvpXHwfgUU
(Микола)

Один із трьох (шифр «О»)

1. З ким міг бути знайомий Іван Котляревський протягом життя?
   Григорієм Сковородою
   Тарасом Шевченком
   Обидві відповіді вірні
2. У якому товаристві перебував Іван Котляревський?
   Масонська ложа «Любов до істини»
   «Південне товариство»
   «Кирило-Мефодієвське братство»
3. Скільки частин містить «Енеїда» Івана Котляревського?
   Дві
   Шість
   Вісім
4. Визначіть жанр «Енеїди»
   Героїчна поема
   Драматичний твір
   Бурлескно-травестійна поема
5. Який твір Івана Котляревського відзначатиме ювілей разом із автором?
   «Енеїда»
   «Наталка Полтавка»
   «Москаль-чарівник»
6. Як визначив автор жанр «Наталки-Полтавки»?
   Комедія
   Трагедія
   Опера
7. Хто із героїв Івана Котляревського є театралом?
   Фінтик («Москаль-чарівнник»)
   Дідона («Енеїда»)
   Петро («Наталка-Полтавка»)

8. Назвіть автора вірша, присвяченого Івану Котляревському:

«Орел могучий на вершку сніжному
Сидів і оком вдовж і вшир гонив,
Втім, схопився і по снігу мілкому
Крилом ударив і в лазур поплив».

Тарас Шевченко
Іван Франко
Максим Рильський

Ерудит (шифр «Е»)

1. Який військовий чин мав І.П. Котляревський йдучи у відставку? ***(Штабс-капітан).***
2. Яка п'єса стала поштовхом до драматургії Івана Котляревського? ***(«Казак-стихотворец» О. Шаховського).***
3. Кого мав на увазі автор «Енеїди», говорячи про подорож Енея у пекло? ***(Якусь особу Мацапуру).***
4. Там смажили з усіх боків? ***(Поміщика М. Парпуру за те, що без відома автора надрукував перші частини його «Енеїди»).***
5. Який великий український математик навчався у «Будинку для дітей бідних дворян»? ***(Михайло Остроградський).***

«Енеїда»: три на шість (гра для вболівальників)

1. Дідона	2. Енея не любила — страх; Давно уже вона хотіла, Його щоб душка полетіла К чортам і щоб і дух не пах.	3. Еол
4. Син богині Афродіти, один із героїв Троянської війни	5. Посланець богів	6. Засновниця Карфагену

7. ... оставшись на господі, Зібрав всіх вітрів до двора, Велів поганій буть погоді... Якраз на морі і гора!	8. Сивілла	9. ... парубок моторний І хлопець хоть куди козак, Удавсь на всеє зле проворний, Завзятіший од всіх бурлак.
10. Жінка-пророчиця	11. Еней	12. На грудях з бляхою ладунка, А ззаду з сухарями сумка, В руках нагайський малахай. В такім наряді влізши в хату, Сказав: «Готов уже я, тату, Куда ти хочеш, посилай».
13. Юнона	14. Бог вітрів	15. Як вийшла бабище старая, Крива, горбатая, сухая, Заплiснявіла вся в шрамах, Сіда, ряба, беззуба, коса, Розхристана, простоволоса, І, як в намисті, вся в жовнах.
16. Богиня шлюбу	17. Розумна пані і моторна, Для неї трохи сих імен: Трудяща, дуже працьовита, Весела, гарна, сановита, Бідняжка — що була вдова.	18. Меркурій

Вірні відповіді:

1, 6, 17
4, 9, 11
2, 13, 16
3, 7, 14
5, 12, 18
8, 10, 15.

Додаток 3

ЧИМ ХАРЧУВАЛИСЯ ЕНЕЄВІ ТРОЯНЦІ, АБО УКРАЇНСЬКА КУХНЯ В ПОЕМІ І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО «ЕНЕЇДА»

Відеопрезентація за поемою І. Котляревського[9]

Кадр 1. Уривок із мультфільму «Пригоди козака Енея» (0.00.00-0.1.59) https://www.youtube.com/watch?v=Q_jNc7Z_NLQ

Ведучий 1. Що роблять троянці, перевдягнуті в запорізьких козаків у поемі Івана Котляревського? Звичайно, подорожують разом зі своїм ватажком Енеєм. Звісно, воюють. Здійснюють (як же без цього?) подвиги та насолоджуються, при цьому, смачною їжею!

Ведучий 2. «Енеїду» Івана Котляревського з повним правом називають енциклопедією українознавства. І не останнє місце в описі побуту займає наша українська національна кухня. Згадаємо, чим харчувалися козаки-троянці.

Кадр 2. (Ілюстрація).

Кадр 3. (Текст).

Поклали шальовки соснові,
Кругом наставили мисок;
І страву всякую, без мови,
В голодний пхали все куток.
Тут з салом галушки лигали,
Лемішку і куліш глитали
І брагу кухликом тягли...

Ведучий 1. Галушки — перша страва, яку згадує поет. Недивно — у Полтаві галушки здавна вважалися своєрідним символом міста. Недарма у 2006 році галушці поставили пам'ятник.

Кадр 4. (Пам'ятник).

Важко перерахувати усі види галушок, а щодо походження слова «галушка», то назва пов'язана із словом «галка» («кулька», «грудка»).

[9] Замість кадрів можна використати відеозаписи приготування тих чи інших страв, заздалегідь залучивши до цього читачів.

Галушки готували у формі кульок або квадратиків із тіста, яке згодом відварювали. На відміну від вареників, галушки не мають начинки. Подавали страву зі шкварками та сметаною, а у піст — з підсмаженою цибулею. Також часто готували суп з галушками. Одним із різновидів галушок є палюшки. До тіста на палюшки додають ще варену товчену картоплю, домашній сир та яйця — виходять такі собі ліниві вареники. Ця страва була дуже поширеною на теренах Західної України.

Кадр 5. (Галушки).

Ведучий 2. Чим зазвичай харчувалися козаки, особливо під час походів? Кулішем! Відлік історії цієї справи розпочався понад 500 років тому. У козацькому братстві заборонялося бути жінкам. Добрий козак повинен був уміти приготувати їжу в різних умовах з того, що послав Бог, без спеціальних навичок та точної рецептури. Для цього призначалися кухарі, точніше — кашовари. Справа була нелегкою — спробуй приготувати кулешу для всього війська! Та ще й так, щоб у козаків за вухами лящало....

Ведучий 1. Прислів'я мовить: «Густенька каша, та не наша, а наш несолений куліш — як хочеш його, так і їж». Те, що куліш вважався (і досі вважається!) традиційною козацькою стравою, свідчить і «Енеїда». Куліш варили із будь-яких круп (гречаної, перлової, кукурудзяної), у нього додавали картоплю та м'ясо, але традиційним вважається таки пшоняний із салом.

Кадр 7. (Куліш).

Ведучий 2. Галушки та куліш не зникли з традиційної української кухні й до сьогодні. А от що ж таке лемішка? Звернувшись до словника Бориса Грінченка, прочитаємо: «Лемішка, саламата — род кушанья из муки». Борошно для лемішки зазвичай брали гречане. У піст лемішку їли із соняшниковою або конопляною олією, в інші дні — із м'ясом і салом.

Кадр 8. (Лемішка).

Кадр 9. (Текст).

Тут їли рознії потрави,
І все з полив'яних мисок,
І самі гарнії приправи
З нових кленових тарілок:
Свинячу голову до хріну
І локшину на переміну,
Потім з підливою індик;
На закуску куліш і кашу,
Лемішку, зубці, путрю, квашу
І з маком медовий шулик.

Ведучий 1. Крім вищеназваних і загально відомих страв, нам знайома хіба що локшина. І то — у більшості випадків у теорії. А наші предки не знали ані макарон, ані вермішелі, ані італійського спагетті. Зате локшина була їм більше ніж відома — китайська страва добре прижилася на українському ґрунті. І була вона на різний смак: яєчна, молочна, із житнього борошна, із гречаного...

Кадр 9. (Локшина).

Ведучий 2. Зубці, кваша і путря, які згадує Котляревський, давно вже зникли із наших столів. Квашею, як свідчить Грінченко у своєму словнику, називалася страва із житнього борошна із солодом, схожа на густий кисіль. Спочатку муку запарювали окропом, розводили до густини рідкого тіста і ставили на ніч у тепле місце для скисання. Таке кисло-солодке молоде тісто вранці варили у горщику, уважно стежачи, щоб розмазня «не втекла». Влітку квашу заправляли садовими ягодами, взимку – свіжою калиною, сушеними, вареними й товченими грушами. Схожою на квашу була і путря — звичайна каша із ячменю, розведена квасом або солодом. Певно, не дарма ці страви згадуються у рядках «Енеїди» одна за одною, адже зубці також варилися із очищених зерен ячменю. Особливо їх любили діти за солодкий смак. А от шулики, які пекли на Маковія, і зараз займають почесне місце на столі серед багатьох українських страв!

Кадр 10. (Шулики).

Ведучий 1. Дуже багато смачних рецептів можна знайти на сторінках «Енеїди». Одні нам відомі більше, інші — менше, а ще і так звані рецепти із загадками. Наприклад...

Кадр 11.

Тут зараз підняли бенькети,
Замурмотали, як коти,
І в кахлях понесли пашкети
І киселю їм до сити;
Гарячую, м'яку бухинку,
Зразову до ріжків печінку,
Гречаних з часником пампух.

Ведучий 2. Ну, з пампушками та печінкою нібито все зрозуміло. А от що таке пашкет? Може, паштет? І чому його приносять у кахлях, якщо кахлі — це плитка, якою обкладали печі. Звернемося до приміток. «Пашкет — паштет, що готувався в кахлях, стінки яких обклаладися пшеничним тістом». А якщо звернутися до кулінарних сайтів, зробимо відкриття: існує така страва — пашкет! Це рибний або м'ясний бульйон, який готувався у печі під свіжим тістом. Страва була смачною, адже головну роль, звісно, відігравала піч.

Ведучий 1. І наостанок пропонуємо разом із автором «Енеїди» страву, яка відома всім! Її найчастіше їдять із борщем, та ще й часником! Про що йде мова? Вірно, це — пампушки! Невеликі булочки, круглі і пишні, виготовлялися із дріжджового тіста з житнього, пшеничного, гречаного чи змішаного борошна. Пампушки в Україні готували до свят, у неділю, на поминальний обід (Полісся, Північне Поділля) до борщу чи юшки, притрушуючи часником, а житні пампушки й на щодень. В Німеччині, Скандинавії та західній Європі пампушки відомі як берлінер (берлінчики) і продаються в майже кожній німецькій пекарні чи магазині солодощів. В Польщі готують свої пампушки, які називають пончками (pączki). А у Львові, починаючи з 2008 року, під час Різдва проводиться щорічне Свято Пампуха.

Кадр 12 (Пампушки).

Ведучий 1. Дорогі читачі! Маємо надію, що матеріали нашої відео презентації були для вас і цікавими, і корисними. Поєднаємо класику української літератури і традиційної народної української кухні — і матимемо смачний обід, сніданок або вечерю! Смачного!

Додаток 4

«ВИДНО ШЛЯХИ ПОЛТАВСЬКІЇ І СЛАВНУ ПОЛТАВУ...»

Літературний вечір

Дійові особи: ведучі, читці, Котляревський, козаки.

На екрані висвічується портрет Івана Котляревського.

Читець 1.

Сонце гріє, вітер віє
З поля на долину.
Над водою гне з вербою
Червону калину,
На калині одиноке
Гніздечко гойдає.
А де ж дівся соловейко?
Не питай, не знає.

Читець 2.

Недавно, недавно у нас в Україні
Старий Котляревський отак щебетав;
Замовк, неборака, сиротами кинув
І горе, і море, де першу витав,
Де ватагу пройдисвіта
Водив за собою, —
Все зосталось, все сумує,
Як руїни Трої.
Все сумує — тільки слава
Сонцем засіяла,
Не вмре кобзар, бо навіки
Його привітала.
Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди!
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть!
(Т. Шевченко)

Ведучий 1. Іван Котляревський... Що спадає на думку, коли ми згадуємо його ім'я? Хтось процитує «Еней був парубок моторний», хтось подумає про невмирущу Наталку-Полтавку, а комусь пригадаються Кобзареві рядки...

Ведучий 2. За життя Котляревського шляхами України ходив Григорій Сковорода. За кілька місяців до його смерті був викуплений із неволі Тарас Шевченко. Він стояв між ними. Але не став «одним із...». Він був Першим. А першому завжди найважче.

Читець 1.

Так Котляревський у щасливий час
Вкраїнським словом розпочав співати.
І спів той виглядав як жарт не раз,
Та був у нім завдаток сил багатий.
І вогник, ним засвічений, не згас,
А розгорівсь, щоб всіх нас зігрівати!
(І. Франко)

Читець 2.

Моя Полтаво, ти благословенна!
З твоїх джерел натхнення спраглі п'ють,
Добра й любові сходять мудрі зерна.
Твоїх дітей у світі впізнають…
Старе перо дрібне намисто літер
Нанизує мереживом думок;
То спинить час замало не півсвіту,
То раптом враз прискорить вічність крок...
І поза часом постає мистецтво,
Закохана Наталка і Еней –
То мудрий, іронічний Котляревський
До витоків народних нас веде!
(Марія Бойко)

На екрані демонструються фото:
https://an-3.livejournal.com/271678.html

Ведучий 1. «Видно шляхи полтавськії і славну Полтаву...». Тут виспівувала свої пісні легендарна Маруся Чурай. Згодом одну із них — «Віють вітри, віють буйні...» заспіває і Наталка Полтавка... Тут творилися козацькі літописи Самійла Величка і Григорія Грабянки. Таким своєрідним літописом-енциклопедією стане і безсмертна «Енеїда»... Тут же вперше загорілася зірка великого українського та російського актора Михайла Щепкіна — і хтозна, чи не згасла б вона, якби директор Полтавського театру... Тут ще за життя автора «Енеїди» навчалися Микола Гоголь і Михайло Остроградський (останній — у Будинку для дітей бідних дворян, який Котляревський очолював незмінно протягом чверті віку).

Ведучий 2. Нащадок козацького роду, вихованець Полтавської семінарії, він з молодих років шукав свій шлях, не бажаючи йти протореним. Залишив семінарію за рік до закінчення, щоб не приймати духовного сану. Недовго працював і канцеляристом; з жахом зрозумівши, як мертва казенщина висмоктує із нього усі сили, кинув чиновницьку працю і спробував себе у ролі педагога... Кілька років пробув домашнім вчителем у поміщицьких родинах, і з невідомих причин знову змінив свою долю: одягнув військовий мундир. Чому?.. Історія мовчить, легенда говорить про нещасне кохання. Може, легенда і має рацію, оскільки Іван Петрович усе життя так і лишився неодруженим...

Уривок із фільму «Наталка Полтавка»
https://www.youtube.com/watch?v=p_sacpzQ8uc
(0 год. 2 хв. 29 с. – 0 год. 5 хв. 18 с.)

Ведучий 1. Але де б він не був, — у поміщицькому маєтку в Золотоноші, під стінами Ізмаїлу, у холодній столиці Російської імперії — з ним завжди була справа його життя. «Енеїда». Твір, якому він віддав двадцять шість років...

Ведучий 2. Зараз неможливо вгадати, у яку добру хвилину він узяв до рук гусяче перо і вивів на пожовклому папері: «Еней був парубок моторний і хлопець хоч куди козак…». Козак! Здавалося, що вони вже відійшли у небуття. Назавжди? Життя змінюється, минулого не повернути, але пам'ятати його можна! Перевдягнути Енея та його голодранців, а також Зевса, Юнону, Венеру, Дідону в українські вишиванки, запропонувати їм борщ, галушки та безліч інших страв національної кухні, навчити української мови — «мужицької, малоросійської» — народної, соковитої, щедрої на примовки мови селян з Полтавщини, — коротше, зробити із них українців тілом і душею. І це трапилося тоді, коли про Гетьманщину і Запорізьку Січ можна було лише згадувати, шаблі та пістолі ставали прикрасою, а не зброєю нащадків козацької старшини, а про славні битви запорожців співали лише сліпі кобзарі… Невже «було, та загуло»? Та ні, ось ми, живі і веселі, і нехай під чужими іменами, в іншій країні та Бог знає з яких часів — ми є, ми живемо, сміємося і гордимося нашим славним полтавчанином!

Уривок із мультиплікаційного фільму «Енеїда»
https://www.youtube.com/watch?v=jatrKiErgqA
(0 год. 5 хв. 09 с – 0 год. 5 хв. 50 с).
На сцену виходять Котляревський і козаки

Котляревський. Здорові були, пане-браття!

Козаки. *(Здивовано переглядаючись)*. То... виходить, земляки?

Котляревський. Земляки. Із Полтави я. Штабс-капітан Котляревський.

Козак 1. Чи не той самий, що про Енея написав? Чи, може, ваш родич?

Котляревський. *(Посміхаючись).* Той самий!

Козак 2. *(Обіймаючи Котляревського).* Та це ти, батьку наш!

Козак 1. Отакого б нам, браття, за старшого отамана! (Ідуть).

Ведучий 1. Ні, йому не судилося бути козацьким отаманом. Але успіхи під час дванадцятирічної військової служби були незаперечними. І як дипломата, на переговорах із буджацькими татарами під час російсько-турецької війни. І як воїна, коли штабний офіцер Котляревський під Бендерами без вагань взяв на себе командування батальйоном і повів його в атаку. Бендери здалися без жодного пострілу лише завдяки майстерно розіграній за сценарієм Котляревського сцени прибуття підкріплення... Відзначився Іван Котляревський і під час війни 1812 року. Вже будучи у відставці і не беручи безпосередньої участі у боях з Наполеоном, він проте за короткий строк — усього 17 днів! — сформував козачий полк Малоросійського народного ополчення... Чому він кинув службу? Адже усе життя пишався, що має право носити військовий мундир. Історія знову не знаходить відповідей на це питання. Може, тому що не міг довго жити без України.

Ведучий 2. У 1818 році Івана Котляревського було призначено директором Полтавського театру. Через два роки на запрошення генерал-губернатора Полтави князя Миколи Репніна з Харкова до Полтави прибула група акторів із театральної трупи Штейна, у складі якої грав актор Михайло Щепкін, що вже з перших вистав полонив полтавців своїм талантом та щирою природною грою. Для нього Іван Котляревський створив п'єси «Москаль-чарівник» і «Наталку-Полтавку». Обидва — і директор, і князь – були у щирому захваті: такий діамант потрапив до їхніх рук! Все було б добре, але... Але Михайло Щепкін був кріпаком.

Ведучий 1. З перших місяців його перебування у Полтаві Іван Котляревский активно розпочав заходи щодо викупу талановитого актора із кріпацтва. Була влаштована вистава «в нагороду таланту актора Щепкіна для заснування його долі», зібрана сума близько 5 тисяч карбованців. Через те, що 3 тисячі вніс князь Рєпнін, Щепкін із родиною формально вважався його кріпаком ще три роки. І знову ходив Іван Котляревский до князя, нагадуючи йому про обіцянку звільнити актора. Повне його звільнення відбулося лише у 1821 році за допомогою історика Дмитра Бантиш-Каменського.

Ведучий 1. «Отакі-то наші полтавці! — говорить із захватом у п'єсі Івана Котляревського бурлака Микола. — Коли діло піде, щоб добро зробити, то один перед другим хватаються!». Ці ж слова прямо стосуються і самого Котляревського.

Уривок із фільму «Наталка Полтавка»
https://www.youtube.com/watch?v=JFII3_BuUS8
(1 год. 27 хв. 25 с.- 1 год. 30 хв. 07 с)

Ведучий 1. «Багато води утекло в море забуття... тисячі драматичних п'єс спочивають вічним сном, а «Наталку» вивчили напам'ять мало не всі слухачі... Здавалось би, і «Наталці» пора спочить, а вона невгамовно лунає на сцені дивно милими піснями, і буде лунати довго, довго...» — писав про «Наталку Полтавку» корифей українського театру, драматург і актор Іван Карпенко-Карий. У чому секрет її популярності вже двісті років після того, як Наталка та інші герої з'явилися на сцені Полтавського театру? У щирості та правдивості? У соковитій мові, піснях, приказках та прислів'ях, якими щедро пересипаний невеликий за обсягом твір? Чи у яскравих характерах, де, якщо придивитися, немає, незважаючи ні на що, жодного негативного?..

Ведучий 2. Із Полтави п'єса пішла у великий світ: її грали на сцені Петербурга і Москви, Чернігова і Тифлісу, Києва та Казані. У Єлисаветграді (сучасному Кропивницькому) «Наталку-Полтавку» грали шість разів (тричі вдень і тричі ввечері) у переповнених залах. У 1886 р. трупа Марка Кропивницького поставила її двадцять разів протягом трьох місяців. Неменший успіх мав і «Москаль-чарівник», сценічна доля якого виявилася нерозривно пов'язана із Михайлом Щепкіним: роль Михайла Чупруна він вважав найулюбленішою, і зберіг у своєму репертуарі до кінця життя.

Уривок із фільму «Москаль-чарівник»
https://www.youtube.com/watch?v=mKZp7sHE4dM&t=1s
(1 год. 14 хв. 28 с.- 1 год. 17 хв. 03 с)

Ведучий 1. Біограф Івана Котляревського зазначав, що за життя той здобув «три вінці»: на літературній ниві, на полі бою, а ще — «на шляху мирного громадського життя як дбайливий вихователь багатьох гідних синів вітчизни». І сказано недаремно: більше чверті віку віддав автор «Енеїди» Полтавському будинку виховання для дітей бідних дворян. Для позбавлених родини вихованців Котляревський став батьком — суворим, вимогливим, і водночас добрим, уважним, справедливим...

Ведучий 2. Він був своєрідним кумиром для жителів рідного міста. Майже всі – від малого до великого – знали Івана Петровича особисто, під час зустрічі кланялися в ноги. Вважалося: якщо майор Котляревський зайде в будинок, в ньому обов'язково запанує благополуччя. Бідні козаки просили письменника бути хрещеним батьком для їхніх дітей, а незаміжні дівчата йшли до нього за благословенням. Нікому письменник не відмовляв, широкої душі була людина.

Ведучий 1. На старість Іван Петрович тяжко хворів. Як свідчить Стеблін-Каменський, Котляревський задовго до смерті відпустив своїх селян, будинок разом і нерухомим майном заповів економці, а все інше майно роздав далеким родичам і приятелям… Пішов із життя на сімдесятому році життя.

Ведучий 2. «Заплакала вся Полтава, ховаючи Котляревського. Заплакали ті прості люди, що він їм пособляв та за них заступався; заплакали й ті розумні освічені люди, що любили Котляревського і шанували його за гарні писання. Дощ ішов, хмарно і сумно було, як несли Котляревського в труні до холодної ями... Та не розігнав дощ тих, хто любив його» (Борис Грінченко).

Ведучий 1. «Енеїда», дві п'єси, вірш та переклад російською мовою однієї із поезій Сафо — оце і весь, на перший погляд, мізерний творчий доробок, який лишив нам славний полтавчанин. Але із маленького, кинутого наче недбало у землю насіння, зросло величезне дерево. Тож по справедливості і повторимо за Шевченком: «Будеш, батьку, панувати…». Доки житиме Україна.

ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА

Книги

Альманах пошани й визнання Полтавщини = Almanac of Honour and ecognition of the Poltava Land : 100 видат. особистостей Полтавщини минулих століть : 75 років Полтав. обл. — презент.-іміджне вид. — Полтава : Артполіграфсервіс, 2012. — 207 с. : іл., портр., фотоіл. — Текст укр. та англ. мовами.

Нахлік Є. Творчість Івана Котляревського : замовчувані інтерпретації. Дискусійні проблеми. Спроба нового прочитання (з погляду літ. напрямів і течій) : до 225-річчя від дня народж. письменника / Є. Нахлік. — Львів : Олір, 1994. — 68 с.

Панасенко Т. Іван Котляревський / Т. Панасенко; худож.-оформ. Є. Вдовиченко. — Харків : Сиция, 2012. — 91 с.

Статті

Будеш, батьку, панувати, поки живуть люди : 245 років від дня народження Івана Котляревського // Шк. б-ка. — 2014. — № 8. — С. 21-36.

Гончар О. Перші вершини української класики / О. Гончар // Котляревський, Іван Петрович. Енеїда. Наталка Полтавка. — Київ, 2017. — С. 5-14.

Дорошенко Д. «Рідний край своєму першому поетові» / Д. Дорошенко // Літ. Україна. — 2014. — 16 січ. — С. 6.

Іванченко Р. Віють вітри, віють буйні... / Р. Іванченко // Котляревський, Іван Петрович. Енеїда ; Наталка-Полтавка ; Москаль-чарівник. — Київ, 2015.— С. 137-140.

Іванченко Р. Переодягнена «Енеїда» / Р. Іванченко // Котляревський, Іван Петрович. Енеїда ; Наталка-Полтавка ; Москаль-чарівник. — Київ, 2015. — С. 5-7.

Левицький В. Нове прочитання Котляревського / В. Левицький // Слово Просвіти. — 2016. — 4-10 лют. — С. 10.

Калмикова А. Два Енея — класичний Вергіліїв та український Котляревського : літературний суд. 8-й клас / А. Калмикова, О. Єрцова // Зарубіж л-ра (Шк. світ). — 2016. — № 11. — С. 43-53.

Кирилюк Є. Слава сонцем засіяла... : сини твої, Руси-Україно / Є. Кирилюк // Журавлик. — 2017. — № 4. — С. 8-9.

Криволапов М. Патріотичне, міфологічне... : до 90-річчя від дня народження відомого українського художника Анатолія Базилевича / М. Криволапов // Укр. культура. — 2016. — № 5. — С. 54-58.

Медвідь Н. Вивчення «Енеїди» Вергілія й І. П. Котляревського: схема компаративного уроку / Н. Медвідь // Зарубіж. л-ра в шк. України. — 2014. — № 6. — С. 42-46. — Бібліогр.: с. 46.

На вічну пам'ять : 30 вересня —120 років тому в Полтаві відкрито перший в Україні пам'ятник Івану Котляревському // Шк. б-ка. — 2018. — № 8. — С. 95.

Пастушок С. І. П. Котляревський. «Наталка Полтавка» : [розробки уроків] / С. Пастушок // Все для вчителя. — 2014. — № 10. — С. 105-107.

Самченко В. Культ Енея : виставка / В. Самченко // Україна молода. — 2017. — 24 жовт. — С. 12.

Чадюк М. Візуальний код українського минулого : підбиття підсумку масштабного «Проекту Енеїда» у Національному художньому музеї України / М. Чадюк // День. — 2017. — 27-28 жовт. — С. 16-17.

Шевчук В. «Енеїда» Івана Котляревського в системі літератури українського бароко / В. Шевчук // Котляревський, Іван Петрович. Енеїда. Наталка Полтавка. — Київ, 2017. — С. 280-308.

Янкова О. Тестові завдання до теми: «Життя і творчість Івана Котляревського» / О. Янкова, О. Пилипенко // Укр. мова і л-ра в шк. України. — 2014. — № 7-8. — С. 28-33. — Бібліогр.: с. 33.

«ПОКИ СОНЦЕ З НЕБА СЯЄ, ТЕБЕ НЕ ЗАБУДУТЬ!»
Методичні поради
до 250-річчя від дня народження І.П. Котляревського

Відповідальна за випуск Гордієнко А.І.
Матеріал підготувала Осадча Ю.В.
Літературний редактор Полисаєва В.Я.
Комп'ютерна верстка Кійко Н.М.
Підписано до друку 10.06.2019 р.
Зам. № 11. Наклад 75 прим.

Видавець та виготовлювач
НБУ для дітей
вул. Я. Корчака, 60, м. Київ, 03190
Тел/факс. 400-65-87, тел. 400-05-01, 400-70-91
http://www.chl.kiev.ua
mail: library@chl.kiev.ua

Національна бібліотека України для дітей
вул. Януша Корчака (Баумана), 60,
м. Київ, 03190
Тел/факс. 400-65-87, тел. 400-05-01, 400-70-91
http://www.chl.kiev.ua
mail: library@chl.kiev.ua